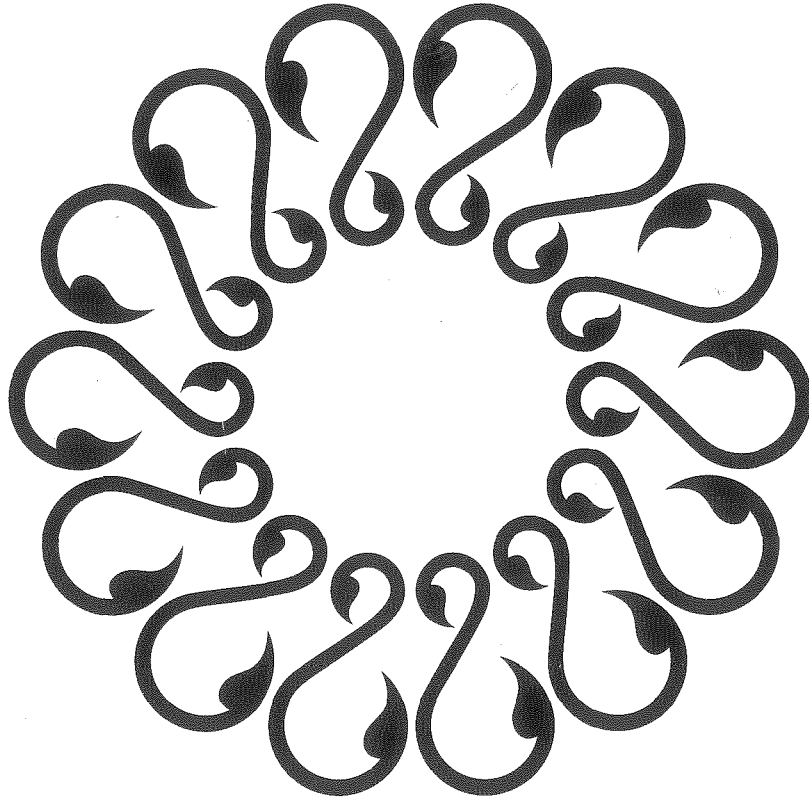

500. YILINDA
MUKADDES EMANETLER

Yaşayan Mirasımız

BAHARİYE
SANAT ATÖLYELERİ

500. YILINDA MUKADDES EMANETLER

“Yaşayan Mirasımız”

Proje Koordinatörü

Meryem Güney

Sempozyum Koordinatörü ve Editör

Prof. Dr. Mustafa S. Küçükbaşcı

Sempozyum Yürütmeni

Selma Topkara

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Turan Aslan

Dr. Coşkun Yılmaz

Prof. Dr. Erhan Afyoncu

Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz

Prof. Dr. Iskender Pala

Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın

Prof. Dr. Musa Duman

Prof. Dr. Mustafa S. Küçükbaşcı

Prof. Dr. Raşid Küçük

Prof. Dr. Turan Koç

Düzenleme Kurulu

Coşkun Yılmaz

Kemal Özden

Mehmet Bulayır

Meryem Güney

Mustafa S. Küçükbaşcı

Necati Sancaktutan

Yazarlar

Prof. Dr. Abdülhamit Tüfekçioğlu

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Önal

Dr. Coşkun Yılmaz

Prof. Dr. Erhan Afyoncu

Prof. Dr. M. Fatih Andi

Prof. Dr. M. Hüsrev Subaşı

Prof. Dr. Muhiddin Serin

Prof. Dr. Mustafa Fayda

Prof. Dr. Mustafa S. Küçükbaşcı

Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Topatan

Prof. Dr. Nihat Öztoprak

Dr. Nusret Gedik

Prof. Dr. Raşid Küçük

Prof. Dr. Selçuk Mülayim

Dr. Öğretim Üyesi Selman Can

Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu

Dr. Tahir Güngör

Dr. Tayyar Altıkulaç

Prof. Dr. Turan Koç

Doç. Dr. Uğur Demir

Teşekkürler

T.C. Cumhurbaşkanlığı

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

İstanbul İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü

Topkapı Sarayı Müzesi

Fotoğraflar

Bahadır Taşkın

4, 12, 13, 20, 21, 22, 25, 26, 29, 31, 44, 47, 48, 51, 58, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 71, 72, 77, 83, 111, 116, 120, 122, 123, 124, 129 alt, 131, 137, 140, 143, 167

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Millet Yazma Eser Kütüphanesi
78, 79

Metin Yazarları Arşivleri

Tasarım ve Uygulama

Korpus Kültür Sanat Yayıncılık Tic. Ltd. Şti.

Hüsrev Gerede Cad. Çolakoğlu Apt.

No.66/1 Teşvikiye-İstanbul

Tel: 0 212 236 71 61 - 62

info@korpus.com.tr

sertifika no: 16356

İnsan ve Medeniyet Hareketi Bahariye Sanat Atölyeleri

Bahariye Mevlevihanesi Eyüp Merkez Mah. Silahtarağa Cad.

No:12 34050 Eyüp / İstanbul

Tel: 0 212 501 31 71

bilgi@bahariyesanatatolyeleri.org

www.bahariyesanatatolyeleri.org

Baskı

Kültür Sanat Basımevi

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi ZB7-ZB11

Topkapı / Zeytinburnu / İstanbul

Tel: 0 212 674 00 21

sertifika no: 22032

ISBN

978-605-67100-3-2, Mayıs 2019

© Tüm Hakları saklıdır. Bu kitapta yayımlanan metinlerden, yazarların ve yayınlanan fotoğrafların, fotoğraf sahibinden izin alınmadan, fotokopi dahil, optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz veya basılamaz.

OSMANLI SARAY MERÂSİMLERİNDE MUKADDES EMANETLER VE HIRKA-İ SAÂDET DAİRESİ¹

Ahmet Önal *

Osmanlı padişahları, daha Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren birtakım Mukaddes Emanetleri Topkapı Sarayı'nda toplamaya gayret ve ihtimam göstermişlerdir. Hz. Yahya'ya ait olduğuna inanılan kol ve kafatası parçası bu dönemde saraya intikal etmiş, ardından Cem Sultan'ın ellerinde tutmaları için Rodos şövalyelerine gönderilmiş, Kıbrıs'ın fethi esnasında Lefkoşe Kalesi'nde bulmuş ve 993/1585'de tekrar Topkapı Sarayı'na getirilmiştir².

Bilhassa Yavuz Sultan Selim zamanında Mısır'dan nakledilen ve daha sonraki tarihlerde yeni ilavelerle zenginleşen Hz. Peygamber'e ve ashabına ait kutsal hatıralar, şehirde ve sarayda manevî bir iklim yaratmıştır. Bunların muhafazası için tahsis edilen Hırka-ı Saâdet Dairesi ve sair yapılar, halifeliğin kaldırılmasına kadar sarayın en önemli ibadet mekânlarından birisi olmuştur. Bunun yanı sıra gerek kutsal emanetlerden bazıları

gerekse bunların muhafaza edildikleri daireler, Osmanlı saray merâsimlerinin icrası bakımından da fevkalâde önemi haizdir. Bu yönde üç tür uygulamanın mevcudiyeti müşahade edilmektedir: İlk olarak, her sene Ramazan ayında icra edilen Hırka-ı Saâdet ziyareti ya da Sancak-ı Şerif'in seferlere götürülmesi ve geri getirilmesi emsâlinde olduğu gibi Mukaddes Emanetler etrafında hususî merâsimlerin teşekkül etmesidir. İkinci uygulama, cülûslarda yeni padişahın Hz. Yusuf'un sarığını sarması ve Hz. Peygamber'in ya da ashabının kılıçlarından birisini kuşanması emsâllerinde olduğu gibi Mukaddes Emanetlerin merâsimlerinde kullanılmasıdır. Üçüncü olarak da cülûs, tesrih-i lihye, muayede, bed-i besmele, *Kur'an-ı Kerim* ve *Buhârî-i Şerif* hatmi, ölen padişahların gasl ve tekvini merâsimlerinde olduğu gibi Hırka-ı Saâdet Dairesi'nin bir merâsim mekânı olarak kullanılmasıdır.

Mukaddes Emanetler Etrafında Şekillenen Merâsimler

Yavuz Sultan Selim döneminde İstanbul'a getirilip muhafaza altına alınan kutsal emanetler arasında bulunan ve Ka'b bin Zühre'den intikal ettiğine inanılan Hz. Peygamber'in hırkasına bu tarihlerden itibaren sarayda büyük tazim gösterildi. Sonraki dönemlerde Hırka-ı Saâdet'in, Ramazan'ın ortasında padişahın da hazır bulunduğu bir merâsimle ziyaret edilmesi âdet oldu.

Osmanlı padişahlarının XVI. ve XVII. yüzyıllarda Hırka-ı Saâdet'i çeşitli vesilelerle ziyaret ettikleri, zaman zaman sefere ya da başka bir yere gittiklerinde yanlarında götürdükleri bilinmektedir. Mesela III. Mehmed, Haçova Savaşı'nı üzerinde Hz. Peygamber'in hırkası, dizinde Hz. Peygamber'in kılıcı olduğu halde komuta etti³. I. Ahmed, İstanbul'dan ayrıldığı vakit Hırka-ı Saâdet'i de bir araba ile yanında götürürdü⁴. IV. Mehmed de 1659'da Bursa'ya, sair zamanlarda İstanbul-Edirne ya da başka mahallere gidiş gelişlerinde Hırka-ı Saâdet'i yanından ayırmadığı gibi 1669'da Girit seferi ve 1673'de Leh seferinde de beraberinde götürdü. 1666'da da Edirne Sarayı'nda "mizâc-ı hümayûna sebep-i ilâc-ı rûhânî olmak recâsıyla teberrüken ve teyemmünen" Hırka-ı Saâdet'i açtırıp yüzünü sürdü ve bu esnada Vanî Efendi dua etti⁵.

Bu tür uygulamalar haricinde bir saray âdeti olarak başlayıp, resmî merâsime dönüşen Ramazan ayındaki Hırka-ı Saâdet ziyareti, İstanbul hayatı ve folklorunda önemli izler

* Dr. Öğretim Üyesi Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Bu yazının bazı bölümleri daha önce şu çalışmada kullanılmış, ancak bu vesileyle tekrar gözden geçirilmiştir: Ahmet Önal, "Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri", *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, III/2, İstanbul 2105, s. 404-449.

² Nebi Bozkurt-Doğan Yavaş, "Mukaddes Emanetler Dairesi", *DİA*, XXXI, 110.

³ Feridun Emecen, "Mehmed III", *DİA*, XVIII, 410.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 249-250.

⁵ Abdurrahman Abdi Paşa *Vekayi'nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)]*, *Tahlil ve Metin Tenkidi*, haz. Fahri Çetin Derin, İstanbul 2008, s. 137-138, 246-247, 300, 338, 418-419, 448-449. Ayrıca bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, 256-257.

bırakmıştır. I. Ahmed'den itibaren başladığı riayet edilen bir âdete göre ziyaret günü Hırka-i Saâdet'in bir kısmı veya düğmesi padişah tarafından altın maşrapada zemzemle yıkanır, bu bölüm derhal amber ateşinde kurutulurdu. Bu su, daha sonra çoğaltılır, küçük şişelere konularak devlet ricâli vesair kimselere hediye edilirdi. Mâ-i mübarek olarak anılan ve kudsiliğinin yanı sıra hastalıklara, korkulara iyi geldiğine inanılan bu sular, İstanbul halkı nezdinde hayli muteberdi. Bazı aktarlarda, mâ-i mübarekle dolu olduğu iddia edilen ağızları mühürlü küçük şişeler satılmaktaydı⁶.

Ali Ufki, bir tarih ve merâsimden bahsetmeksizin Hırka-ı Saâdet'in yılda bir kez, Enderûn'daki kilerlilerin Nisan ayında bunun için hususî olarak topladıkları yağmur sularına batırılıp ıslatıldığını, sonra da suyunun sıkıldığını nakleder. Hırkaya temas eden suyun küçük şişelere konulup İstanbul içinde ve dışındaki ricale hediye edildiğini; bu şişeleri alanların onları özenle muhafaza etiklerini yazar. İksir kabul edilen şişedeki suyun, ateşli hastalığa yakalananlara ilaç olarak içirildiğini, ölüm döşeğindekiilerin ağızlarına damlatıldığını, böylece onların günahlarından arındırıldıklarına inanıldığını nakleder⁷.

Fransız seyyah Tavernier, 1675'te basılan eserinde, "hazine odasındaki iki adama" istinaden, Kışodası olarak adlandırdığı Hasoda'yı üç ayda bir içoğlanlarının temizleyip halılarını değiştirdiklerini ve mukaddes emanetlerin sayımını yaptıklarını yazar. Ayrıca 14 Ramazan'da padişahın katılımıyla yapılan bir "yıkama töreni"nden söz eder. Seyyaha göre, o gün padişah yanına sadece silahdar ağayı alıp odaya gelerek yine burada muhafaza edilen Mühr-i Nebevî'yle elli adet kâğıdı mühürlüyor, Hırka-ı Saâdet'i muhafaza edildiği sandıktan çıkartıyor, saygıyla öpüyordu. Ardından hırka, altın bir tekneye doldurulan suya batırılıp çekiliyor, yere hiç su damlatılmamasına dikkat edilerek teknenin içine iyice sıkılıyordu. Teknedeki su, Venedik kristalinden yapılmış birçok şişeye dolduruluyor, bunların ağızı sıkıca kapatılıp üzerlerine padişahın

tuğrası çekiliyordu.

Ertesi gün, küçük rulolar haline getirilip ipekle sıkıca bağlanan mühürlü bir kâğıt ile su dolu bir şişe, Harem kadınları, İstanbul ricâli ve devlet adamlarına ayrı ayrı gönderiliyordu. Şişeler, tek başına da hediye edilebiliyordu. Bunlar büyük bir lütuf olarak kabul ediliyor ve karşılığında gerek padişaha gerekse bunları getirenlere hediyeler veriliyordu. Mühürlü kâğıtlar açılmaksızın şişedeki suyla ıslatılıp yutuluyor, ardından su içiliyordu. Kendilerine sadece şişe gönderilenler ise imamlarına bir kâğıda kendi istedikleri bir duayı yazdırıp aynı işlemi tekrarlıyorlardı. Hırka-i Saâdet'in batırıldığı teknedeki suyun kapağası tarafından çoğaltılıp dağıtılmasına sadece üç gün boyunca, yani 17 Ramazan'a kadar izin veriliyordu⁸.

Eserini Tavernier ile aynı tarihte telif eden Hezarfen Hüseyin Efendi de, sarayda Hırka-i Saâdet'e gösterilen hürmeti ve ziyaret âdetini şöyle tasvir eder: "Hilâl-i senede ba'zı eyyâm nazarlarına götürüp kemâl-i tebcil ile takbilden sonra, bir köşesini mâ-i tâhire gams ile teşrîf, ba'dehu tecfif edüp mahalline konulur. Ve bu âbdan şişeler ile mahall-i lûtf u ikrâm olanlara in'âm ederler. Ve ol ba'zı maraz istisfa edicek kadar hâcet atâ iderler. Ve bir harîk vâki olsa her ne canibe ressetseler ol musibet kesf olur ve hâlâ pâdişâhların eğer pay-ı tahtında ve eğer seferde ol sanduka alayda önlerine götürüp istishâr-ı feth ü zaferi ol vesile ile iktisâb ederler"⁹.

Ramazan ayındaki Hırka-i Saâdet ziyaretinin bu şekilde sadece bir saray âdeti olmaktan çıkıp resmî merâsim hâline gelmesinin XVIII. yüzyılın ilk yıllarında başladığı anlaşılmaktadır¹⁰. Devlet teşrifatında yerini almasından sonra bu merâsim, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Ramazan'ın muhtelif bir gününde, XIX. yüzyılda ise şayet o gün Cuma'ya rastlamıyorsa veya padişahın hastalığı mâni değilse 15 Ramazan'da yapılırdı¹¹.

Saraydaki merâsim için hazırlıklar iki-üç gün öncesinden

⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* [=OTDTS], I, İstanbul 2004, s. 809; Nurhan Atasoy, "Hırka-i Saâdet", *DİA*, XVII, 376; Necdet Sakaoğlu, "Hırka-i Saadet Ziyareti", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* [=DBİA], IV, 68.

⁷ Ali Ufki Bey/Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderun, Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, çev. Türkiş Noyan, İstanbul 2013. Bu hatıratı kendisine mâl ederek yayımlayan Fransa Elçisi Girardin (bk. *Albertus Bobovius ya da Santuri Ali Ufki Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, sunan ve notlayan Stephanos Yerasimos-Anne Bertheier, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2002, s. 93 [=Ali Ufki Bey'in Anıları (Girardin)]), Hırka-ı Saâdet'in şebnemle "yıkandığını"; elde edilen suyun İstanbul'daki devlet adamlarına hediye edildiğini; bu suyun sitmaya ve diğer hastalıklara iyi gelen bir ilaç olduğuna inanıldığını, hatta son nefesini veren dostların ağızlarına onları kabir azabından kurtarmak için bir miktar bu sudan damlatıldığını nakleder.

⁸ Jean-Baptiste Tavernier, *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*, ed. Nejdett Sakaoğlu, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2007, s. 132-134.

⁹ Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân Fi Kavânin-i Âli Osman*, haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 60.

¹⁰ Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı Devlet Teşrifatında Hırka-i Şerif Ziyareti", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XVI (İstanbul 1998), s. 37-40.

¹¹ Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşasın! Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler*, İstanbul 2004, s. 195. Ali Seydi Bey, bu merâsimin, 1667'de Ramazan'ın 12., 1706'da 18., 1708'de 16., 1712 ve 1713'te 17., 1714'te 13., bu tarihten sonra ise 15. gününde yapıldığını kaydeder (bk. *Teşrifât ve Teşkilât-ı*

başlardı. Hasodalılar, Mukaddes Emanetleri tekbirler arasında sarayın bir başka dairesine taşıyıp, odayı gülsuyuyla temizler, sonra emanetleri merâsimden bir gün önce veya merâsim sabahı yine eski yerlerine getirirlerdi. Bu arada merâsime katılacaklara tezkireler gönderilirdi¹². Ziyaret gününün önceki gecesinde bizzat padişahın da iştirakiyle gülsularıyla son bir temizlik yapılır, padişah sabah namazını burada kılardı. Bazen son temizlik namazı müteakip yapılırdı. Mukaddes Emanetlerin ve odanın temizliğinde kullanılan süngerler hane-i hassa ağaları arasında dağıtılırdı. Odanın temizlenmesi sırasında çıkan toz, herhangi bir yere değil, dairenin önündeki kuyuya atılırdı.

Merâsim günü, devlet ricâli, meşâyih ve ulema, resmî kıyafetlerini giymiş hâlde, Ayasofya Camii'nde öğle namazını kılıp¹³ saraya gelirler ve Bâbüssaâde önünde toplanırlardı. Sadrazam da kapıhalkıyla birlikte alayla Bâbîâlî'den Ayasofya'ya gelir, burada şeyhülislâmla birlikte öğle namazını kılıp, saraya geçerdi. Zaman zaman davetliler doğrudan Bâbîâlî'de toplanır ve buradan hep birlikte saraya gidilirdi. Evvela sadrazam ile şeyhülislâma Arzodası gezdirilir, sonra da Bâbüssaâde önünde bekleyen ricâl ziyaret için içeri alınırdı. Hırka-ı Saâdet Odası'nda herkesin yerini almasıyla birinci ve ikinci hünkâr imamları birer aşr-ı şerif okurlardı. Bunlar bitince padişah kendi eliyle Hırka-ı Saâdet'in muhafaza edildiği sandukayı açar ve hırkanın köşesine yüzünü sürer; hazır bulunanlar teşrifattaki sıralarına göre gelip hırkaya yüz sürerlerdi. Her yüz sürenin ardından hırkanın bu köşesi küçük bir tülbentle silinir ve tülbent o kimseye hediye edilirdi. Herkes yüz sürdükten sonra dualarla hırka yine bohçasına ve sandığına konulur, ziyaretçiler dağılırdı.

Ziyaretlerin resmîleşmesinden sonra hırkayı korumak için bazı tedbirler alındı. Evvela hırkanın kendisi yerine, sağ omuzu hizasından yakasına konulan tülbent öpülmeye ve bu tülbentler öpen kimselere hediye edilmeye başlandı. Bazı araştırmalara göre merâsimin başında, bazılarının göreyse so-

nunda Hırka-ı Saâdet'in bir yeni veya düğmesinin ıslatılması uygulaması da, hırkanın zarar gördüğü endişesiyle, sadece hırkayı muhafaza eden bohçanın bir kısmının suya batırılması şeklinde sürdürüldü. II. Mahmud zamanında, bundan, dolayısıyla da mâ-ı mübarek dağıtılmasından tamamen vazgeçildi. Bunun yerine hususî olarak hazırlanan ve üzerlerinde Hırka-ı Saâdet ile alakalı bir şiirin yazılı olduğu tülbentlerin hırkaya sürülmesi ve bunların ziyaretçilere hediye edilmesi âdet oldu¹⁴.

Destimal

19. Yüzyıl Env. No: 21/549

Beyaz bezden olup, kenarlarında siyah mürekkep ile: "Hırka-i Hz. Fahr-i Resüle / Atlas-ı çarh olmaz pâ-y-endâz / Yüz sürüb zeylîni takbil ederek / Kıl şefî-i ümeme arz-ı niyâz"; ortasında ise, "Nurü'lhüda nilna bihi takrimen sallu aleyhi vesellimu teslimen" yazılıdır.

Kadîmemiz, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul tsz, s. 162). Vekayinüvis Râşid, 17 Ramazan 1117, 18 Ramazan 1118, 16 Ramazan 1120, 14 Ramazan 1122, 17 Ramazan 1124, 13 Ramazan 1125, 17 Ramazan 1126, 15 Ramazan 1130'deki Hırka-ı Saâdet ziyaretleri merâsimlerini eserinde zikretmiş, 1116 ve 1121'deki merâsimleri de nakletmiş ancak bunların Ramazan'ın hangi günü yapıldıklarını yazmamıştır (Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid ve Zeyli* (1115-1134/1703-1722), II, haz. Abdülkadir Özcan vd., İstanbul 2013, s. 747, 755, 773, 797, 828, 843, 870, 878, 885, 1138). Yüzyılın sonunda Taylesanizâde, 1199, 1201 ve 1202'deki merâsimlerin 15 Ramazan'da, 1203'deki merâsimin ise 14 Ramazan'da yapıldığını kaydeder (bk. *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, I, haz. Feridun M. Emecen, İstanbul 2003, 82-83, 206-207, 296, 390).

¹² 15 Ramazan 1138/17 Mayıs 1726'da yapılan Hırka-ı Saâdet ziyaretine Ayasofya Şeyhi İspiri-zâde Ahmed Efendi katılmamış, bunun Çavuşlar Kâtibi Mustafa Efendi'nin davet tezkiresini göndermekte ihmalkâr davranmasından kaynaklandığı anlaşılmış ve Mustafa Efendi bu sebeple azledilmiştir (bk. Çelebizâde İsmail Âsum Efendi, *Târîh-i Çelebizâde, (Târîh-i Râşid ve Zeyli)*, III, haz. Abdülkadir Özcan vd., İstanbul 2013, içinde) s. 1490).

¹³ Bazen bu merâsim sabah erkenden de yapılabilmekteydi. Mesela 17 Ramazan 1117/2 Ocak 1706'da devlet erkânı Hırka-ı Saâdet ziyareti için "ale's-seher" saraya davet edilmişlerdir, bk. *Târîh-i Râşid*, s. 755.

¹⁴ Hırka-ı Saâdet ziyareti merâsimi hakkında teferruatlı malumat için bk. *Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifât-ı Kadîme'si, Osmanlı İmparatorluğu'nda Teşrifât*, haz. H. Ahmet Arslantürk-Miraç Tosun-Serdal Soyluer, İstanbul 2012, s. 49-55; Mehmet Zeki Pakalın, *OTDTS*, I, 809-811; Recep Ahışalı, *Osmanlı Dev-*

XIX. yüzyılda padişahların Topkapı Sarayı'ndan başka saraylarda ikamet etmeye başlamalarıyla Hırka-i Saâdet ziyaretleri için bir alay tertiplendi ve bu merâsim kısmen halka açık hale geldi. Alay, ya padişahla birlikte sahil yolunu takiple Galata Köprüsü'nü geçip ya da deniz yoluyla Sirkeci'ye gelen padişahı karşılayıp buradan yukarı çıkıyordu. Zamanlama öğle namazı vaktinde Ayasofya'da olunacak şekilde belirleniyordu. Alaya, İstanbul'un çeşitli mekteplerinden getirilen çocuklar da dâhil ediliyordu. II. Abdülhamid, saltanatının başlarında bu merâsimden sonra iftarını Topkapı Sarayı'nda yapar, ardından yol boyunca dizilmiş askerlerin arasından fener alayıyla Yıldız Sarayı'na dönerdi. İlerleyen yıllarda ikinci vaktinde Yıldız'a dönmeye başladı¹⁵.

II. Abdülhamid devrinde Hırka-ı Saâdet ziyaretine, başlarında valide sultan olduğu hâlde arabalarla saraya gelen Harem mensupları da katıldı. Devlet ricâli odadan ayrıldıktan sonra Harem kadınları, yine padişahın nezaretinde Hırka-ı Saâdet'i ziyaret ederlerdi. Ayrıca II. Abdülhamid'in iftardan sonra Topkapı Sarayı'ndan ayrıldığı yıllarda camiilere "Padişahım çok yaşa" yazan mahyalar asılırdı¹⁶.

XVII. yüzyılın sonu veya XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Hırka-i Saâdet ziyaretinin yapıldığı gün İstanbul bir başka merâsimle, yeniçerilerin baklava alayıyla hareketlenirdi. Bugün, kapıkulu ocaklarının her on neferine birer tepsi hesabıyla verilmek üzere düzinelerce baklava tepsisi futalara sarılı bir şekilde Matbah-ı Âmire önünde dizilirdi. İlk tepsi, silahdâr ağa tarafından, bir numaralı yeniçeri olan padişaha takdim edilmek üzere alırdı. Sonra her bir ortadan iki kişi bir tepsi alır, bölüğün âmirleri bunların önüne düşer, bu şekilde Divanyolu'nun iki tarafına dizilmiş İstanbulluların yüksek sesle "alkışları" arasında kışlarına giderlerdi. Baklava tepsileri ve futalar ertesi gün saraya teslim edilirdi. Son baklava alayı, yeniçeriliğin kaldırılmasından iki ay önce yapıldı¹⁷. Hırka-ı Saâdet ziyareti ve alayı ise imparatorluğun sonuna kadar devam etti.

Etrafında hususî merâsim teşekkül eden bir diğer Mukaddes Emanet, Alem-i Saâdet, Alem-i Şerif, Alem-i Nebevî, Liva-i Saâdet, Liva-i Şerif, Liva-i Hadrâ gibi adlarla da anılan ve Hz. Peygamber'i aid kabul edilen Sancak-ı Şerif idi. Bu sanca-

ğın hangi tarihte İstanbul'a intikal ettiği hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Mamafih muasır kaynaklardan Selaniki Mustafa Efendi ve Gelibolulu Mustafa Âli, Sancak-ı Şerif'in ilk defa 1593 seferinde Şam'dan getirilerek Koca Sinan Paşa ile Habsburg seferine gönderildiğini, sefer mevsimi sonunda tekrar Şam'a iade edildiğini; ertesi yıl aynı surette hareket edildiği; nihayet 1595'de tekrar sefere götürülmek üzere İstanbul'a getirildiğini ve bu defa sefer dönüşü Şam'a gönderilmeyerek sarayda, Hırka-ı Saâdet'in yanında muhafaza edilmeye başlandığını kaydederler. 1596'da III. Mehmed, Sancak-ı Şerif'i Eğri seferine götürdü; bu tarihten sonra da padişahlar ya da serdar-ı ekrem sıfatıyla ordunun başına geçen sadrazamlar sefere çıktıklarında Sancak-ı Şerif'in cepheye götürülmesi âdet oldu. Zamanla Sancak-ı Şerif tahrip olunca aslına uygun üç yeni sancak yaptırıldı ve bunlara Sancak-ı Şerif'ten parçalar dikildi. Bu suretle zuhur eden üç sancaktan biri, daima Hırka-i Saâdet ile birlikte bulundurulur ve padişahlar bir yere gittiklerinde bu Mukaddes Emanetleri yanlarında götürülür; ikinci sancak, hazinede muhafaza edilir ve sefer münasebetiyle sadrazama teslim edilir; üçüncü sancak ise hazinede saklanırdı¹⁸.

Padişah bizzat orduyu komuta ettiğinde Sancak-ı Şerif teslimi için bir merâsime gerek kalmazdı. Ancak padişah, bir mahalle kadar sefere iştirak ve buradan itibaren komuta serdar-ı ekreme havale ederse, sancak teslimi merâsimi de bu son mahalde yapılırdı. Ordunun sevk ve idaresi daha payitahtta serdar-ı ekremin uhdesine bırakıldığında ise Sancak-ı Şerif'in tesliminde ve dönüşte geri alınmasında hususî bir merâsim icra edilirdi. Sancağın teslim alınacağı gün devlet ricâli sabah erkenden sarayda toplanır, en son sadrazam kâpıhalkıyla birlikte mehter çalınarak buraya gelirdi. Bizzat padişah, Sancak-ı Şerif'i Hırka-i Saâdet Odası'ndaki sandukasından çıkartıp genellikle burada, bazen de Arzodası'nda sadrazama teslim ederdi. Bu merâsimde şeyhülislâm ve meşâyih'ten birisi de hazır bulunurdu. Sadrazam, Sancak-ı Şerif'i Ortakapı'ya getirip kovasına yerleştirir, Feth-i şerif okunur, sonra büyük alayla ordu gâha gidilirdi. Buraya varıldığında sadrazam sancağı muhafaza edileceği hususî çadıra kendi eliyle yerleştirirdi.

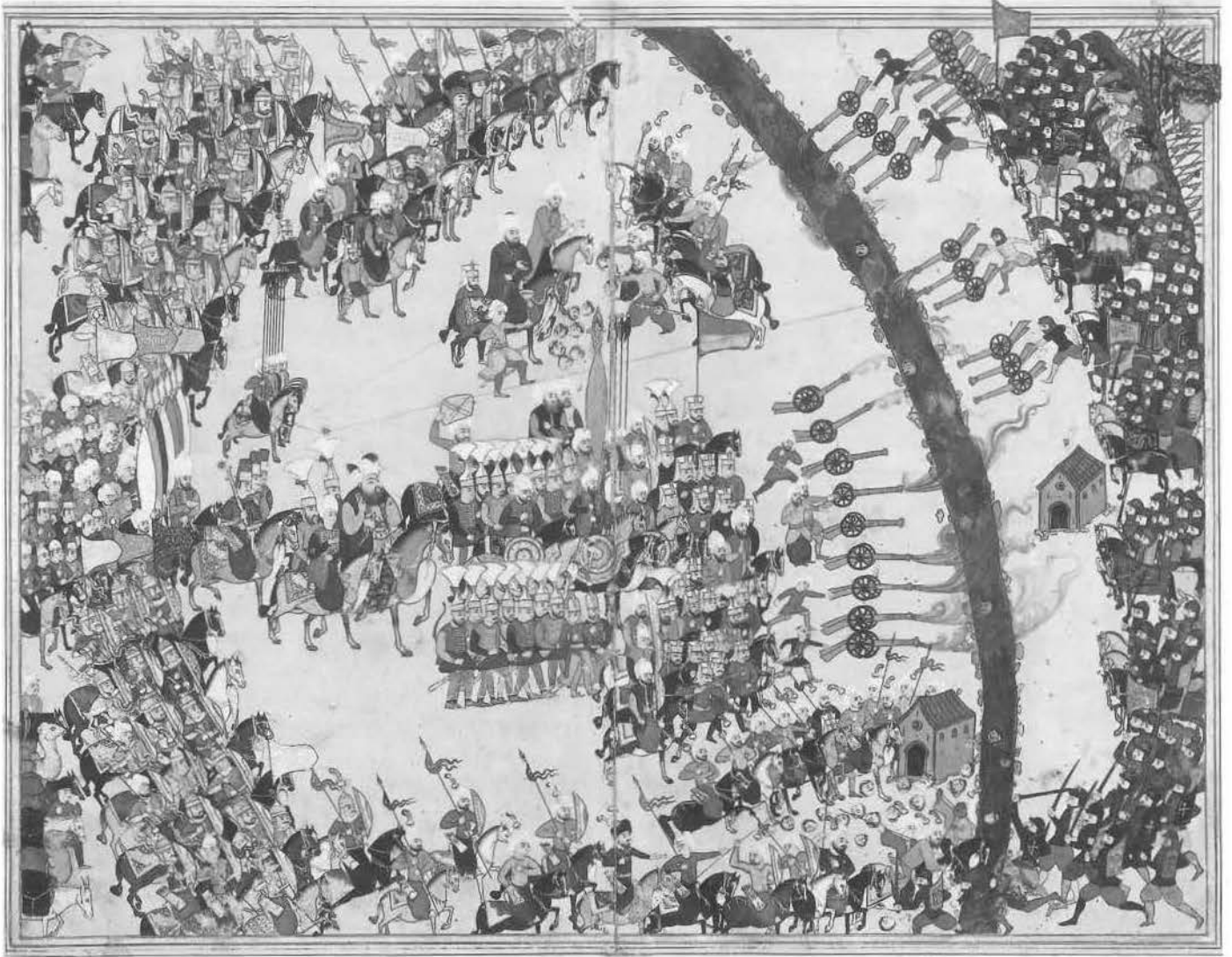
let Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl), İstanbul 2001, s. 261-262; Nurhan Atasoy, "Hırka-i Saâdet", s. 374-377; Necdet Sakaoğlu, "Hırka-i Saadet Ziyareti", s. 67-68; Zeynep Tarım Ertuğ, "Hırka-i Şerif Ziyareti", s. 40-45; Nebi Bozkurt-Doğan Yavaş, "Mukaddes Emanetler Dairesi", s. 111-114; Hilmi Aydın, "Hırka-i Saadet Dairesi ve Mukaddes Emanetlerimiz", *Osmanlı*, XI, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 548-550; Dündar Alikılıç, *Osmanlı Devlet Protokolü ve Törenler, İmparatorluk Seremonisi*, İstanbul 2004, s. 135-141; Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa*, s. 195-198.

¹⁵ Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa*, s. 198-199.

¹⁶ Nigâr Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merâsimleri*, İstanbul 2008, s. 66-70.

¹⁷ İlber Ortaylı, "Baklava Alayı", *DBİA*, II, 5.

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 248-251.

Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi'ni betimleyen minyatür. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1609, y.51b-52a

Ordu, cepheden döndüğünde de payitahtta merâsimlerle karşılanırdı. Rumeli'deki bir seferden dönen padişah komutasındaki ordu Edirne'den alayla geçer, İstanbul'da kalan ricâlden ulema, Silivri menziline; kapdanıderya ile kaymakam paşalar da İncirli Bahçesi'nde orduyu karşılardı. Padişah, Topkapısı veya Edirnekapısı'ndan şehre girip büyük alayla saraya ulaşırdı. Sadrazam veya vezirlerden birinin komutasındaki seferden avdette, padişah da Davutpaşa'ya kadar

gelir, buradaki ziyafetin akabinde orduyu beklemeden şehre dönerdi. Büyük alayla İstanbul'a giren sadrazam, doğruca saraya gider, Ortakapı'dan itibaren omuzunda taşıdığı Sancak-ı Şerif'i padişaha iade ederdi. Padişahın ve serdar-ı ekremin Asya'daki bir seferden dönüşünde, Üsküdar'da karşılama merâsimi yapılır, genellikle buradan Eyüp iskelesine çıkılır, Edirnekapısı'ndan büyük alayla saraya gidilirdi¹⁹.

¹⁹ Sefere gidiş ve dönüş, hassaten Sancak-ı Şerif ihracı ve teslimi merâsimleri hakkında genel bilgi için bk. *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, I, 264-282; *Teşrifâtizâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrifâtı (Tarnskripsiyonu ve Değerlendirmesi)*, haz. Halil Mercan, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1996, s. 86-89; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1224 (1809) Senesinde Rus Seferine Gidecek Olan Kapıkulu Ocaklarının İstanbul'dan Hareketleri Esnasında Teşrifat Mucibince Yapılan Merasim", *Belleten*, VII/25 (Ankara 1943), s. 101-111; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 158-163; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 251-271; Recep Ahışalı, *Reisülküttâplık*, s. 286-298; Zarfî Orgun, "Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak", *Tarih Vesikaları*, I/4 (1941), s. 245-255 ve I/5 (1942), s. 345-355; H. Hümeysra Şahin, *Bâbü'lî'de Uygulanan Teşrifat (1703-1839)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 64-66; Hacı Ali Genç, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Ordularının Sefere Gidiş Merasimleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek

Mukaddes Emanetlerin Merâsimlerde Kullanılması

Mukaddes Emanetlerin Osmanlı saray merâsimlerinde kullanılması hususunda cülûs törenleri²⁰ dikkat çekmektedir. XVII. ve XVIII. asır cülûs merâsimlerinde bazı padişahlar, başlarına Yusufî denilen, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirdiği ve Hz. Yusuf'a ait olduğu rivayet edilen amameyi sarar ya da Yusufî adı verilen serpuşu giyerlerdi. Mesela IV. Murad, kılıç alayından sonra Hırka-ı Saâdet'e yüz sürdü ve Hz. Yusuf'un sarığını giyip iki rekât namaz kıldı. Edirne'de tahta oturan II. Ahmed, "cülûs vakitlerinde ilbası mütaad olan Hz. Yusuf aleyhisselâm amame-i şerifeleri İstanbul'da kalıp hazırda münasip Yusufî destar dahi bulunmamakla hemen küçük destara iki kebir yumru zümrüt sorguç sokulup" bu surette cülûs merâsimine çıktı. III. Ahmed de, "mülûk-i Osmaniyyeye mahsus olan samur kapaniçe ve üç kıt'a sorguç ile arâste kılınmış *Yusufî* tâbir olunur destar ile" cülûs etti. Aynı şekilde III. Selim de cülûsunda Yusufî denilen serpuşu giyindi²¹.

Hz. Yusuf'un Amamesi

Yaklaşık MÖ 15.- 14. Yüzyıl

Kadife, Atlas

Topkapı Sarayı Müzesi, Env. No: 21/89

Lisans Tezi, Kayseri 2006, s. 22-36.

²⁰ Osmanlılar'da cülûs merâsimi için bk. *Teşrifâtîzâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrifâtî*, s. 5-13; Üzeyir Yıldırım, *Osmanlılar'da Cülûs ve Buna Dâir Bir Kaynak Eser*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007 (Bu teşrifât defterinin bir başka neşri için bk. Hakan T. Karateke, *An Ottoman Protocol Register, Containing Ceremonies from 1736 to 1808: BEO Sadaret Defterleri 350 in the Prime Ministry Ottoman State Archives, İstanbul*, London 2007); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 184-188; Zeynep Tarım Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999, s. 3-87, 139-149; Dündar Alıkcı, *İmparatorluk Seremonisi*, s. 41-50; Abdülkadir Özcan, "Cülûs", *DİA*, VIII, 108-114; Recep Ahışalı, *Reisülküttâblık*, s. 278-281; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 1-7; Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa*, s. 18-45.

²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 187. "herkes merâtib üzere durduğu hâlde kapu ağası hazretleri vesâtatıyla hâzır olduğu haberi şevketlü efendimize [III. Selim] ifade olundukta mübârek ser-i hümayûnlarında Yusufî ta'bir olunur kisve-i şâhâne ve sorguç-ı hüma-simâ-yı husrevâne ve düş-ı saltanat-pûş-ı kerimânelerinde ala kaplu kapaniçe ta'bir olunur mücevher şemseli ve kebir yakalı kürk ile şevketlü, kerâmetlü efendimiz hâzretleri müşâhede ve taht-ı âliye cülûs buyurdıklarında", bk. Üzeyir Yıldırım, *Osmanlılar'da Cülûs*, s. 103. Aynı tasvir için bk. *Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifât-ı Kadime'si*, s. 146.

²² Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, II, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, s. 942.

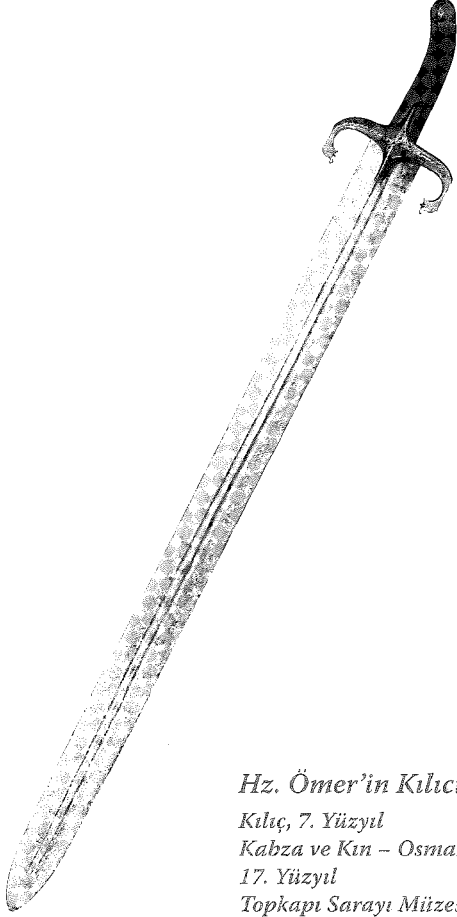
Buna mukabil Sultan İbrahim, cülûsunda Hz. Ömer'in sarığını giydi. Nâima, bu merâsimi şöyle nakleder: "Karıağası bi'l-ma'iyye taht odasına girip, 'Bismillah padişahım' dediler ve hazret-i Ömer radiyallahu anhın kendi mübârek elleriyle sarıldıkları meşhur olan imâmeleri ki ile'l-ân teberrüken dururdu, getürdüler mübârek başın açıp imâmeyi giydi ve giyerken el kaldırıp "El-hamdü lillâh yâ Rab ki bencileyin abd-i za'îfi bu makama lâyük gördün" dediler. Andan vezîr koltuğuna girip eymeni evkatta taht-ı saltanata cülûs buyurdular"²².

Cülûs merâsimlerine dâhil edilen diğer Mukaddes Emanetler, Hz. Peygamber veya ashabına ait kılıçlardı. Yeni Osmanlı padişahı, saraydaki biatin akabinde, kendi arzusuna ve devrin şartlarına göre değişebilmekle birlikte, cülûsunun iki ilâ yedinci günleri arasında, kılıç kuşanırdı. Bu âdetin ne zaman başladığı tam olarak tespit edilemese de en azından I. Ahmed'den itibaren İstanbul'da tahta geçen V. Murad hariç bütün Osman padişahları, Eyüb Sultan Türbesi'nde kılıç kuşandılar. II. Mustafa, Edirne'de tahta cülûs etmesine rağmen İstanbul'a dönünce kılıç kuşanma merâsimini tekrarladı. Bu merâsim için eşref saatte saraydan ayrılan padişah ya alay düzeniyle kara yoluyla ya da saltanat kayığıyla denizden Eyüp'e gelirdi. Evvela civardaki bir konakta bir süre istirahat eder, ardından devlet erkânın refakatinde Eyüb Sultan Türbesi'ne geçirdi. Burada yapılan duadan ve padişahın namaz kılmasından sonra kendisine, genellikle devrin meşâyihinden birisi, nakibüleşraf yahud şeyhülislâm tarafından kılıç kuşatılırdı.

Hangi kılıcın kuşanılacağı padişahın arzusuna göre değişmekle birlikte genellikle Hz. Peygamber'in ve Hz. Ömer'in kılıcı tercih edilmekteydi. Bazen yeni hükümdar, bu kılıçlardan birisinin yanı sıra seleflerinin kılıçlarından birisini de kuşanabilmekteydi. Mesela IV. Murad cülûsunda, hem Hz. Peygamber'in hem de Yavuz Sultan Selim'in kılıcını kuşandı. Bağdad seferine çıkarken de Eyüb Sultan'a gelerek Hz. Ömer'in kılıcını kuşandı. III. Ahmed ve I. Mahmud, Hz. Peygamber'in; III. Mustafa, Hz. Ömer'in; I. Abdülhamid, Hz. Peygamber'in; II. Mahmud, önce

Hız. Peygamber'in ardından Osman Gazi'nin; II. Abdülhamid ve Sultan Mehmed Reşad, Hız. Ömer'in kılıçlarını kuşandılar²³.

Hız. Ömer'in Kılıcı
Kılıç, 7. Yüzyıl
Kabza ve Kın – Osmanlı dönemi,
17. Yüzyıl
Topkapı Sarayı Müzesi
Env. No: 21/133

Bir Merâsim Mekânı Olarak Hırka-i Saâdet Dairesi

Hırka-i Saâdet Dairesi ve etrafındaki yapılar, Kubbealtı ve Bâbüssaade ile birlikte Topkapı Saray'ın üç önemli merâsim mekânından birisi idi. Padişahlar, gerek resmî gerekse hususî hayatlarının merkezine burayı alıyorlardı.

Hırka-ı Saâdet Dairesi'nin mekânı olduğu ilk merâsim, cülûs törenleri idi. Mukaddes Emanetlerden bir kısmının İstanbul'a intikali akabinde vuku bulan Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim'in cülûs merâsimleri hakkında sarîh ve teferruatlı malumata sahip değîlsek de III. Murad'ın ilk olarak Hasoda'da tahta oturduğu ve kendisine ilk biatin burada gerçekleştirildiği bilinmektedir. Babasının vefatı üzerine Manisa sancakbeyiliğinden tahta davet edilen III. Murad, Topkapı Saray'na gece vakti ulaşabilmiş, Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa refakatinde Hasoda'ya girip cülûs etmiş, sabah erkenden umum biati merâsimi yapmıştı²⁴.

XVII. yüzyıl başından itibaren tahta geçişte "ekber ve erşed" uygulamasının câri olmasından itibaren İstanbul'da yapılan cülûs merâsimlerinde, birkaç istisna hariç, Hırka-ı Saâdet Odası hususî önem arzermeye başladı. Zira bir padişah vefat ettiğinde ya da hal' edildiğinde, taht namzedi şehzâde Dârüssaade ağası yahut bir başka görevli marifetiyle durumdan haberdar, saltanat nöbetinin kendisine geldiği söylenip tebrik ve tahta davet edilirdi. Daha ziyade Dârüssaade ağası, tahta geçecek şehzâdeyi koltuğuna girerek Harem'deki dairelerinden ya da Şimşirlik'ten çıkartır, selefi vefat etmişse önce onun naaşını gösterir, ardından doğruca Hırka-ı Saâdet Dairesi'ne götürürdü. Yeni padişah bir koltuğunda dârüssaade ağası, diğerk koltuğunda da silâhdâr ağa olduğu hâlde içeri girer, evvela Hırka-ı Saâdet'in yanında iki rekât şükür namazı kılardı. Burada âdet üzere sadrazam ve şeyhülislâm tarafından kendisine ilk biat yapılırdı. Bunları müteakiben yine Hırka-ı Saâdet Dairesi'nde, Hasoda mensupları ve "içhalkı" denilen padişahın yakın hizmetindeki Enderun ricâlinin de biati alınırdı. Mamafih bu son merâsim, İkinci Avlu'daki umum biatından önce yapılabildiği gibi sonra da icra edilebilmekteydi. Nihayet, İkinci Avlu'da, umum biati de denilen, asıl büyük cülûs merâsimi gerçekleştirilirdi²⁵.

Yine taht tebeddülü merâsimlerinden olmak üzere cülûs on beşinci günü yeni padişahın, kendisinin de kırk hizmetkârından birisi olacağı, Hırka-i Saâdet Dairesi'ne gitmesi ve kayıt defterlerini gözden geçirmesi âdetti²⁶.

²³ Kılıç kuşanma merâsimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Teşrifâtızâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrifâtı*, s. 14-20; Üzeyir Yıldırım, *Osmanlılar'da Cülûs*, s. 33-35, 77-78, 111-119; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 189-200; Abdülkadir Özcan, "Kılıç Alayı", *DİA*, XXV, 408-410; Abdülkadir Özcan, "İstanbul'da Kılıç Kuşanma ve Cülûs Törenleri", *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, III/2, İstanbul 2105, s. 384-395; Recep Ahışalı, *Reisükküttâblık*, s. 280-281; Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi*, s. 52-60; Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa*, s. 75; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 2004, s. 262-264.

²⁴ Zeynep Tarım, *Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, s. 42-77.

²⁵ Bu merâsim hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 186-187; Abdülkadir Özcan, "Cülûs", s. 111; Abdülkadir Özcan, "İstanbul'da Kılıç Kuşanma ve Cülûs Törenleri", s. 384; Zeynep Tarım, "Osmanlılarda Teşrifat", *Türk Dünyası Kültür Atlası, Osmanlı Dönemi*, I, İstanbul 1995, s. 437.

²⁶ Abdülkadir Özcan, "Cülûs", s. 111.

Ayrıca, Kâtib Çelebi'nin ifadesiyle, "selâtîn-i 'Osmâniyye Hâdimü'l-Haremeyn 'unvânı ile mu'anven oldukdan sonra her biri astâr-ı dâhiliyye-i Ka'be-i Mükerrerme ve Ravza-i Mutahhara'yı cülûslarında tecdîd eylemek kanûnları" olduğundan yeni örtüler hazırlanır ve merâsimle Haremeyn'e gönderilirdi²⁷. Haremeyn'den getirilen eski örtüler ise önce Üsküdar'dan Eyüb Sultan Türbesi'ne naklolunur, burada bir müddet halkın ziyareti için bekletilir, ardından merâsimle Topkapı Sarayı'na getirilerek Hırka-ı Saâdet Dairesi'nde muhafaza edilirdi²⁸.

Yeni padişah, tahta cülûsunu müteakip, şayet bunun için müsait yaşta ise, sakal bırakır, irsal-i lihye ya da tesrih-i lihye adı verilen bu merâsim de genellikle Hırka-i Saâdet Dairesi'nde yapılırdı²⁹. Mesela III. Selim'in 14 Receb 1203/10 Nisan 1789 Cuma günü yapılan irsâl-i lihye merâsimi için "mu'tâd-ı kadim" Eyüb Camii Cuma Şeyhi İsa-zâde Yahya Efendi ve Topkapı Sarayı'nın bütün hocaları ile Galatasaray hocaları davet olundu. I. Abdülhamid'in de berberbaşı olan Ali Efendi, Sünnet Odası'nda yeni padişahın "lihyelerini irsâl" etti. Müteakiben Hırka-ı Saâdet Odası'na geçildi. Burada önce imam efendiler *Kur'an-ı Kerim* okudular, ardından sırasıyla Şeyh Yahya Efendi, Saray-ı Hümayûn Kütüphane Hocası Abdülhalim Efendi, bütün Saray-ı Hümayûn hocaları ve Galatasaray hocaları ayrı ayrı dua ettiler. Nihayet padişahın davetlilere inam ve ihsanlarda bulunmasıyla merâsim sona erdi³⁰.

İlk biatin alındığı cülûs gibi bunun tecdid edildiği muayede merâsimlerinde de Hırka-ı Saâdet Dairesi ön plan çıkmaktaydı. Sarayda resmî bayramlaşma arife günü başlar, o gün teşrifatçı tarafından saraya davet edilen çavuşbaşı, divân-ı hümayûn çavuşları ve Enderûn mensupları ikindi namazından önce resmî kıyafetleriyle İkinci Avlu'da yerlerini alırdı. Mehterler, Kubbealtı'nın karşısında, yüzleri Adalet Kulesi'ne dönük hâlde sıralanır; mücevveze başlıklar giyinmiş olan sarraclar Istabl-ı Âmire'den çıkartılan atların üzerlerinde onların arkasında sıralanırdı. İkinci namazından sonra Fatiha okunmasıyla merâsim başlar, mehter çalar, ara sıra çavuşlar alkış yaparlar, nihayet duacı çavuşun duasıyla merâsim sona

erirdi. Dışarıda bunlar sürerken, padişah Hasoda veya Arzodası kapısında kurulan tahtta birûn erkânından merâsime dâhil olanların tebrikini kabul ederdi. Buradaki tebrik bitince Ağalar Camii'nde *Kur'an-ı Kerim* dinleyip, yine Arzodası'na gelir ve bu defa ocak ağaları ile tersane ricâlinin tebriklerini kabul ederdi. Şayet padişah herhangi bir sebeple arife divânına çıkamamışsa, tahtın üzerine padişahın sarığı konulur ve merâsim bu şeklide icra edilirdi³¹.

Arife günü bu suretle yâd edildikten sonra akşam hilalin görülmesiyle Sarayburnu'ndan Galata ve Marmara Denizi taraflarına doğru iki noktadan üçer defa top atılmak suretiyle bayramın başladığı ilân edilirdi. Bayram günü sabah namazından sonra sarayın kapılarından, İstanbul'un çeşitli mevkiilerinden toplar atılır, diğer şehirlerde de top atışları yapılırdı³².

Bayram gecesi saray meşalelerle aydınlatılır, gece yarısına doğru kapılar açılırdı. Arife günü kendilerine tezkire gönderilen davetliler padişahın bayramını tebrik etmek üzere sırayla gelmeye başlardı. Gelenlerden Divân azası olanlar Kubbealtı'na, diğerleri de Hazine-i Âmire, Eski Divânihâne ve bunun önündeki sedirlere oturlardı. Nihayet imsaktan kısa bir süre önce şeyhülislâm saraya gelir ve Eski Divânihâne'ye geçerdi. Hemen onun ardından sadrazam da gelip, Kubbealtı'na geçer ve namaza kadar Devat Odası'nda dinlenirdi. Bu arada, sabah erkenden hazinedârbaşı, iç hazinede bulunan ve cülûs merâsimlerinde de kullanılan altın işlemeli tahtı parçalar hâlinde dışarı çıkartıp, Bâbüssaâde önünde kurdururdu³³.

Sarayda bayramlaşmalar iki ayrı mekânda birden başlardı. Kubbealtı ve civarında hazır bulunanlar hep birlikte sabah namazı kılıp, sonra sadrazamın bayramını tebrik ederlerdi. Padişah ise sabah namazını Hırka-ı Saâdet Dairesi'nde veya saraydaki bir mescidde kılardı. Namazın ardından Hasoda veya Sarık Odası'nda vazifeliler kendisine merâsim kıyafetlerini giydirirlerdi. Burada muayede-i havass denilen bayramlaşma gerçekleştirilir, dilsizler, cüceler, dârüssaâde ağası, hasodabaşı, silahdâr ağa, çukadâr ağa, rikabdâr ağa, doğancıbaşı, dülbend ağası ve bunla-

²⁷ Kâtib Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655]*, I, haz. Zeynep Aycibin, İstanbul 2016, s. 433.

²⁸ Dünder Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi*, s. 48.

²⁹ Nebi Bozkurt-Doğan Yavaş, "Mukaddes Emanetler Dairesi", s. 114.

³⁰ *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi*, I, 362-363.

³¹ Arife divanı merâsimi hakkında geniş bilgi için bk. Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisü'l-Beyân*, s. 77-78; Mehmed Es'ad Efendi'nin *Teşrifât-ı Kadîme'si*, s. 79-81; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 201-202; Zeynep Tarım, "Osmanlılarda Teşrifât", 459-461; Zeynep Tarım-Ertuğ, "18. yüzyıl Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri", Prof. Dr. Mübahat Küttükoğlu'na Armağan, ed. Zeynep Tarım-Ertuğ, İstanbul 2006, s. 581-582.

³² Ali Ufki Bey, *Saray-ı Enderun*, s. 41; Ali Ufki Bey'in *Amları* (Girardin), s. 63; Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)*, I, yay. haz. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara 1998, s. 47; Zeynep Tarım-Ertuğ, "18. yüzyıl Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri", s. 582.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 202-203; Recep Ahışalı, *Reisülküttâblık*, s. 256.

rın altındaki Enderûn ağaları el öpererek padişahı tebrik ederlerdi. Hazırlıkların tamamlanmasını müteakip padişah, Bâbüssaâde önündeki tahta oturur, muayede-i umum denilen merâsim yapılırdı³⁴.

Merâsimin bitmesiyle padişah bayram alayına hazırlanmak üzere Hasoda'ya gider, davetliler de Ortakapı içinde serilmiş halılara oturarak padişahı beklerlerdi. Padişahın at üzerinde Ortakapı'dan çıkmasıyla birlikte alay kurulur ve bu surette bayram namazı kılınacak camiye gidilirdi. Namaz bitince yine alay düzeniyle saraya dönülürdü³⁵.

Saraya gelen padişah Hasoda önünde kurulmuş tahta oturur ve Enderûn halkının tebriklerini kabul ederdi. Harem'de de Harem halkı ve şehzâdeler padişahla bayramlaşırlardı. Bu arada Matbah-ı Âmire'den altın ve gümüş tabaklar içinde gönderilen bayram helvaları devlet erkânına ikrâm edilirdi. Divân heyetine Kubbealtı'nda, yeniçerilere ise bahçede ziyafet verilirdi. Ali Ufkî Bey, *Anılar*'ında, padişahın teşrifâtın ilk onaltı sırasında yer alanlara kaftan hediye ettiğini kaydeder. Yemekten sonra erkeklerin gittiğini ve bu defa padişah ilc valide sultanı tebrik etmek için saraya gelen gerek evli gerekse Eski Saray'daki sultanların arabalarının içeriye alındığını ve bu hanımların bayram süresince sarayda kaldıklarını nakleder³⁶.

Padişahlar, şehzâdeleri için çeşitli vesilelerle yapılan törenlerde de Hırka-ı Saâdet Odası'na müracaat ederlerdi. Zaman zaman günlerce süren, devlet ricâlinin ve halkın iştirak ettiği şehzâdelerin sünnet düğünleri bunlardan birisiydi³⁷. Bu şenliklerde sünnet gününden bir gün önce şehzâde veya şehzâdeler, devlet erkânının da merâsim kıyafetleriyle hazır buldukları

nahıl alayı ile saraya getirilirlerdi. O gün Divân-ı Hümâyûn günlerinde olduğu gibi Kubbealtı'nda toplanılır, ardından Hırka-ı Saâdet Dairesi'nde dua edilir, müteakiben cerrahbaşı vazifesini icra ederdi. Sünnet ameliyesi bitince merâsime katılanlar Arzodası'nda teşrifattaki sıralarına göre padişahın elini öperler ve hil'atle taltif edilirlerdi³⁸.

Şehzâdelerin tahsil hayatına başlayacağı yer olarak da yine Hırka-ı Saâdet Dairesi tercih edilirdi. Şehzâdenin altı yaşında ilk defa derse başlaması münasebetiyle devlet ricâlinin katılımıyla bed-i besmele adı verilen bir merâsim yapılırdı. Dönemin önde gelen âlimlerinden birisi, şehzâdeye hoca olarak tutulurdu. Bed-i besmele merâsimi, genelde Topkapı Sarayı'nda yapılmaktaydı. Ancak bazen İstanbul dışında da bu tören icra edilirdi. Mesela IV. Mehmed, Haziran 1669'da av için bulunduğu Doğanköyü'nde büyük oğlu Mustafa'nın bed-i besmelesinin yapılmasını emretti ve şehzâde alayla İstanbul'dan buraya getirildi³⁹.

Topkapı Sarayı'ndaki bed-i besmele merâsimi, daha ziyade padişahın tercihe göre Alay Köşkü, Sinan Paşa Köşkü (İncili Köşk) gibi kasırların⁴⁰ önünde yapılırdı. Merâsim gününden iki gün evvel köşkün önünde sadrazam için otağ, şeyhülislâm, kadıaskerler ile nakübüleşrâf için obalar ve diğer devlet ricâli için de çadırlar kurulurdu. Tayin edilen gün herkes kendisi için ayrılan yere oturur, tatlı ve kahve ikramından sonra kendilerine ziyafet verilirdi. Padişah da yemeğini sarayda yiyip, köşke inerdi. Hazır bulunanlar padişahı karşıladıktan sonra şehzâdeyi getirmek üzere alayla Ortakapı'ya giderdi. Dârüssaâde ağası, Harem'den şehzâdeyi alır, Hırka-ı Saâdet Odası önünde dua edildikten sonra atına bindirir ve merâsimin yapılacağı mahalle götürürdü⁴¹.

³⁴ Zeynep Tarım-Ertuğ, XIX. yüzyıldan önceki kimi kaynaklarda bayramlaşmanın sabah namazından önce yapıldığına dair bazı bilgilerin bulunduğunu, ancak bu tarihten sonraki kaynaklarda namazı müteakiben icra edildiğinin yazdığını nakleder (bk. "18. yüzyıl Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri", s. 583). Necdet Sakaoğlu'na göre, devlet adamlarının Kubbealtı'ndaki bayramlaşmaları sabah namazından önce, Enderûn'daki muayede-i havass namazdan sonra yapılmaktaydı (bk. "Bayram Alayı", *DBİA*, II, 100). Muayede-i umum için bk. Ali Ufkî Bey, *Saray-ı Enderun*, s. 41-42; *Ali Ufkî Bey'in Anıları* (Girardin), s. 64-65; Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-Beyân*, s. 78-83; *Teşrifâtizâde Mehmed Efendi'nin Defter-i Teşrifâtı*, s. 70-78; *Mehmed Es'ad Efendi'nin Teşrifât-ı Kadîme'si*, s. 84-93; Teşrifatçı Mehmed Âkif Bey, *Târih-i Cülûs-ı Sultân Mustafa Han-ı Sâlis*, ed. Erhan Afyoncu, İstanbul 2012 (tıpkı basım), vr. 87a-88b; Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilât*, s. 27-37; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 202-209; Özdemir Nutku, "Bayram-Osmanlı Dönemi", *DİA*, V, 263; Zeynep Tarım-Ertuğ, "18. yüzyıl Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri", s. 583-586; Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi*, s. 120-125.

³⁵ Bayram alayları için geniş bilgi ve ilgili literatür için bk. Özdemir Nutku, "Bayram Alayı", *DİA*, V, 265-266; Necdet Sakaoğlu, "Bayram Alayı", s. 100; Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi*, s. 125-133.

³⁶ Karşılaştırmalı olarak bk. Ali Ufkî Bey, *Saray-ı Enderun*, s. 42-43; *Ali Ufkî Bey'in Anıları* (Girardin), s. 65-66.

³⁷ Şehzâdelerin sünnet düğünleri hakkında tafsilât için bk. Ahmet Önal, "Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri", *Antikçağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, ed. Coşkun Yılmaz, III/2, İstanbul 2105, s. 436-439.

³⁸ Recep Ahushalı, *Reisülküttâblık*, s. 306-307.

³⁹ Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyî'nâme*, s. 322-324; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 110-111.

⁴⁰ Semavi Eyice, "İncili Köşk", *DİA*, XXII, 278-279; Ziya Kazıcı, "Alay Köşkü", *DİA*, II, 346-350; İbrahim Artuk, "Alay Köşkü", *TED*, XVII (İstanbul 1982), s. 590-598.

⁴¹ XIX. yüzyıl öncesi bed-i besmele merâsimleri hakkında etraflı bilgi için bk. Hayriye Büşra Uslu, *III. Ahmed Devri Teşrifâtı (A.d. 347, 1718-1725)*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 128-131; Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, *Nusretnâme-Tahlil ve Metin (1106-1133 / 1695-1721)*, haz. Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001, s. 515-519; Meh-

XIX. yüzyıl ortalarına doğru Batılılaşma süreci ve padişahların Topkapı Sarayı'nı terketmelerine bağlı olarak bed-i besleme merâsimleri de değişti. II. Mahmud, Nisan 1832'de dokuz yaşına giren Şehzâde Abdülmecid'in eğitimine başlaması vesilesiyle Haydarpaşa'daki İbrahimağa Çayırı'nda büyük bir şenlik düzenletti⁴². Müteakip yıllarda şehzâde ve sultanların bed-i besmeleleri, resmî bir merâsim olmaktan çıkıp daha ziyade saray halkı ile sınırlı törenlere dönüştü⁴³.

Şehzadelerin *Kur'ân-ı Kerîm* hatmetmeleri münasebetiyle Hırka-i Saâdet Odası'nda yeni bir merâsim yapılırdı. Öğle namazını müteakiben yapılan bu merâsime, sadrazam ve diğer vezirler, şeyhülislâm, Anadolu ve Rumeli kadaskerleri, nakibüleşrâf ile Ayasofya ve Vâlide Sultan camiileri şeyhleri iştirak eder, reisülküttâb, defterdâr ve çavuşbaşı da odanın penceresinin dış tarafından merâsimi izlerlerdi. Vüzerâ ve ulemâ, odada kendilerine ayrılan yerlere otururlar, şehzâde de Hırka-ı Saâdet'in karşısına oturur, hocası kendisine *Kur'ân-ı Kerîm* okutur, ardından hatim duası edilirdi. Törende şehzâdenin hocasına teberrüken samur bir kürk giydirilir, diğerlerine böyle bir inamda bulunulmazdı. Hazır bulunan ricâl tarafından şehzâdeye çeşitli hediyelerin takdimiyle merâsim sona ererdi. *Buhârî-i Şerîf* hatmi merâsimi de aynı şekilde Hırka-i Saâdet Odası'nda da icra edilmekle birlikte genelde Ayasofya Camii'nde devlet ricâli ve selâtin camiileri şeyhlerinin katılımıyla yapılırdı. Ayasofya'ya gidip ve dönüşte alaya mehterân eşlik ederdi⁴⁴.

Nihayet Hırka-i Saâdet Dairesi, padişahlarının hayatlarının merkezi olduğu gibi son yolculuklarına uğurlandıkları mekândı. Fatih Sultan Mehmed'den itibaren, Sultan Vahideddin hariç, bütün Osmanlı padişahları resmî merâsimle İstanbul da defnedildiler. Şehzâdelerin Anadolu'daki sancaklara idareci olarak tayin edildikleri ve veraset hukukunun tam manasıyla sistemleşmediği dönemlerde padişahların vefat haberi, şehzâdelerden birisinin İstanbul'a gelip, yeni padişah

sıfatıyla tahta geçmesine kadar gizli tutulur, naaş bozulmaması için tahnit⁴⁵ veya soğuk bir yerde muhafaza edilirdi. Yeni padişah tahta oturduktan sonra babasının cenaze merâsiminin yapılmasını emrederdi⁴⁶.

I. Ahmed devrinden itibaren ölen padişahların naaşları bekletilmekten, İstanbul da askerlerin çıkartabilecekleri kargaşalardan kurtuldu. Cülûs merâsiminin icrasından sonra yeni padişah, selefinin cenaze işlerinin yerine getirilmesini emrederdi. Padişahların naaşları, genellikle Hırka-ı Saâdet Dairesi'nin önündeki bir mermer set üzerinde, dârüssaâde ağasının nezaretinde gasl ve tekfin edilip tabutuna yerleştirilirdi⁴⁷. Yeni padişahın izniyle tabut, Topkapı Sarayı'nda, Servili Yol, Helvahane önü, Bâbüssaâde önü vesair mahallerde hazırlanan bir tahtabende konulur, cenaze namazı burada kılınır, İstanbul dışında vefat edenler için bu vazife yerine getirilmiş olsa dahi sarayda tekrar edâ edilirdi. İstanbul'da bulunan ve bir mazereti olmayan devlet erkânı namaza katılır, yeni padişah da Arzodası veya Hasoda'nın önünden namaza iştirak ederdi⁴⁸.

Bütün bu uygulamalar Osmanlıların, asırlar boyunca Mukaddes Emanetlere gösterdikleri hürmetin bir tezahürüdür. Zira teşrifat, devlet teşkilatının mahsulü ve âlâmetidir. Bir devlet, kendisini, gerek hükm-fermâ olduklarına gerekse diğer toplumlara teşrifatı ve bu teşrifatın tatbik edildiği merâsimleri ile ifade eder. Mukaddes Emanetler ve onların muhafaza edildikleri mekânlar etrafında teşekkül eden uygulamalar, Yahya Kemal'in meşhur, "Bu devletin iki manevi temeli vardır: Fatih'in Ayasofya minaresinden okuttuğu ezân ki hâlâ okunuyor! Selim'in Hırka-i Saâdet önünde okuttuğu Kur'an ki hâlâ okunuyor!" teşhisindeki vukufiyeti gözler önüne sermektedir.

met Zeki Pakalın, *OTDTS*, I, 193; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 110; Recep Ahışhalı, *Reisülküttâblık*, s. 307-308; Zeynep Tarım Ertuğ, *Osmanlı Devletinde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek*, *Osmanlı*, IX, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 141; Zeynep Tarım, "Osmanlılarda Teşrifat", s. 449-452; Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi*, s. 181-184.

⁴² Özdemir Nutku, *Tarihimizden Kültür Manzaraları*, İstanbul 1995, s. 37-38.

⁴³ Nigâr Ayyıldız, *II. Abdülhamid Dönemi Saray Merâsimleri*, s. 207.

⁴⁴ Hatim merâsimleri için bk. Hayriye Büşra Uslu, *III. Ahmed Devri Teşrifâtı*, s. 70; *Taylesanizâde Hâfız Abdullâh Efendi Tarihi*, I, 134-135, 183-184; Recep Ahışhalı, *Reisülküttâblık*, s. 308; Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi*, s. 189-190.

⁴⁵ Tahnit için bk. Süheyl Ünver, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Son Avusturya Seferinde Hastalığı, Ölümü, Cenazesi ve Defni", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, s. 301-306; Halil Sahillioğlu, "II. Süleyman'ın Teçhiz ve Tekfiri", *BTT Dergisi*, sayı 4, s. 66-74.

⁴⁶ Fatih Sultan Mehmed'in cenaze merâsimi için bk. Şehabeddin Tekindağ, "Fatih'in Ölümü Meselesi", *Tarih Dergisi*, sayı: 21 (İstanbul 1966), s. 95-108; XVI. yüzyılda vefat eden padişahlarının cenaze merâsimleri için bk. Zeynep Tarım Ertuğ, *Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, s. 89-137, 149-155.

⁴⁷ Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi*, s. 161-162.

⁴⁸ Padişah vefatları için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 54-55. XVIII. yüzyıldaki padişah cenazeleri merâsimleri için bk. Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme)*, haz. Yavuz Ercan, İstanbul 1979, s. 109-110; Üzeyir Yıldırım, *Osmanlılar'da Cülûs*, s. 23-24, 28-30, 105-107.